

Oceny i omówienia

„Przegląd Lekarski — OŚWIĘCIM” nr 1-16, 1961-1976. Krakowski Oddział Polskiego Towarzystwa Lekarskiego.*

Wśród czasopism polskich poświęconych dziejom okupacji hitlerowskiej w Polsce oraz losom ludności polskiej w czasie II wojny światowej znajdujemy pozycję wręcz unikalną, mianowicie od 15 lat redagowany numer specjalny miesięcznika „Przegląd Lekarski — Oświęcim”, wydawany przez krakowskie środowisko lekarskie. Najpierw ukazywał się on jako dodatek w ramach bieżącej numeracji miesięcznika, a od szeregu lat jako numer pierwszy w każdym roku. W tym sensie zeszyt taki — o bardzo wyraźnie sprofilowanej problematyce — traktować nawet można jako rocznik, zwłaszcza że ze względu na swą objętość (dochodzącą nieraz do 250 stron druku) na taką nazwę zasługuje.

Myśl wydawania zeszytów „Przegląd Lekarski — Oświęcim” zrodziła się w Oddziale Krakowskim Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, szerzej powiedziawszy — w kombatanckim środowisku lekarskim Krakowa w związku z obserwacją skutków fizycznych i psychicznych u byłych więźniów obozów koncentracyjnych. Wnet też do problematyki zawężonej najpierw do samego Oświęcimia doszły materiały z innych obozów oraz artykuły, związane w ogóle z tematyką lat wojny i okupacji. Tak więc i nazwa periodyku „Oświęcim” stała się tylko symbolem, swoistym hasłem badawczym zespołu redakcyjnego. W problematyce zeszytów znalazły się bowiem, obok zagadnień typowo medycznych, także socjologiczne, etyczne, prawne oraz historyczne, nie licząc szeregu innych spraw referowanych w mniejszym zakresie.

Koncepcja redakcyjna zeszytów znalazła też właściwe formy organizacyjne. Redakcja, początkowo przeważnie krakowska, przekształciła się później w ogólnopolską, a następnie — dzięki nawiązaniu odpowiedniej współpracy — nabrała cech międzynarodowych. Tak więc wydawcą zeszytów jest — obok Krakowskiego Oddziału Towarzystwa Lekarskiego — Zarząd Główny ZBoWiD, Krakowski Klub Oświęcimski przy tamtejszym Oddziale tegoż Związku, a współpracownikiem — Międzynarodowy Komitet Oświęcimski. Już sama ta baza organizacyjna zeszytów wskazuje na szerokość zamysłów redakcji, co oczywiście znajduje wyraz w rezonansie naukowym w Polsce i za granicą.

Nad całością czuwa Komitet Redakcyjny złożony z 16 osób, reprezentujących akademie medyczne z całej Polski. Przewodniczącym Komitetu jest prof. dr Józef Bogusz. Obok Komitetu powołane zostało Kolegium Redakcyjne z redaktorem naczelnym, którym był prof. dr med. Bronisław Giedosz, a obecnie jest nim prof. dr Leon Cholewa. W skład Kolegium wchodzi kierownicy działów i sekretarze.

Sama redakcja spoczywa w ręku zaledwie kilku osób. Obok prof. J. Bogusza, do 1972 r. — tj. do śmierci — w jej skład wchodził prof. dr Antoni Kępiński, znany psychiatra, autor szeregu rewelacyjnych i bardzo poczytnych prac. Jego nazwisko w dalszym ciągu widnieje wśród zespołu redakcyjnego, co jest wyrazem nie tylko uczuć dawnych jego współpracowników, ale także uznania dla wielkich za-

* Omawiana tu problematyka „Przeglądu Lekarskiego — Oświęcim” jest rozszerzoną wersją referatu przedstawionego przez autora na posiedzeniu Komisji Historii II Wojny Światowej Komisji Nauk Historycznych PAN w listopadzie 1976 r., na którym m.in. członkowie Komisji omawiali czasopiśmiennictwo polskie poświęcone obozom w czasie II wojny światowej oraz okupacji hitlerowskiej w Polsce.

ślug, jakie położył ten wybitny uczony w wydawaniu zeszytów. Ponadto w redakcji pracują dr Stanisław Klodziński oraz mgr Jan Masłowski. Wyżej wymienieni należą też do najaktywniejszych autorów, pomijając już fakt, że stale prowadzą określone działy pisma.

W ciągu 15-letniej pracy Redakcja osiągnęła wyniki zasługujące na najwyższą uwagę. Ponieważ ukazał się już 16 numer, podajemy interesujące nas w tym przypadku liczby włącznie z najnowszym zeszytem. Tak więc dotąd opublikowano ogółem 560 prac pióra 284 osób, w tym 24 pochodzących z zagranicy; 43 autorów należy zaliczyć do wybitnych specjalistów. Łączna objętość wszystkich zeszytów wynosi 3350 stron druku formatu 4°.

Pod względem merytorycznym zeszyty dzielą się na XXI działów; oczywiście nie wszystkie są równe znaczeniem, zakresem poznawczym; nie wszystkie mają charakter informacji naukowej; są w tych działach zagadnienia społeczne, polityczne, sprawy organizacyjne ruchu kombatanckiego; szereg prac i materiałów dotyczy w ogóle okupacji hitlerowskiej.

Nie jest bynajmniej rzeczą łatwą, nawet pokrótce, zreferować całość problematyki zaprezentowanej w tych zeszytach. Najważniejszy zespół materiałów zgromadzono w dziale II, zawierającym ogólne i specjalistyczne wyniki badań byłych więźniów obozów koncentracyjnych (ogółem 55 pozycji). Dotyczą one ich stanu fizycznego i psychicznego — oczywiście z ujęciem wszystkich typów schorzeń. Bardzo ważny jest dział IV, obejmujący 250 relacji z obozów koncentracyjnych, w tym 75 wiążących się ze sprawami medycznymi czy z zakresu historii medycyny, psychologii, psychiatrii itp. Wraz z materiałami działu VI, dotyczącymi zbrodniczych eksperymentów na więźniach (25 pozycji) — te trzy główne zespoły zagadnień stanowią — razem biorąc — kościec podstawowej informacji naukowej tej specyficznej problematyki godnej bliższej analizy.

Eksterminacji i martyrologii dotyczą prace i materiały także kilku innych działów. Np. dział III — pod wymownym tytułem *Głód* — zawiera głównie materiały i opracowania o zjawisku głodu w obozach koncentracyjnych (5 publikacji). W dziale V. *Relacje z więzień* (10 pozycji; identyczną liczbę relacji z obozów jenieckich zamieszczono we wspomnianym już dziale IV) ilustrują z kolei odmienną stronę martyrologii. W dziale VII. *Represje wobec inteligencji* opublikowano 15 pozycji, w tym kilka na temat *Sonderaktion Krakau*. Dwa kolejne działy dotyczą: VIII — martyrologii dzieci (16 publikacji) i IX — problematyki żydowskiej (10 artykułów).

Następną grupę opracowań — o bardzo szerokim wachlarzu tematycznym — można by nazwać typowo historyczną. Znajdujemy tu w poszczególnych działach omówienie takich spraw, jak: *Lekarze w wojsku i w partyzantce* (X, pozycji 5), *Relacje pielęgniarek* (XI, pozycji 5), *Szpitala w Generalnej Guberni* (XII, pozycji 12), *Czerwony Krzyż i patronaty* (XIII, 7 pozycji), szeroko rozbudowany, godny szczególowego przestudiowania, dział pod wieloznacznym tytułem *Życie i walka pod okupacją* (XIV, 40 pozycji) oraz *Studia medyczne* (XV, pozycji 6).

O ile trudno jest przedstawić pokrótce całość centralnej problematyki lekarskiej oraz szeroko pojętej psychologii i psychiatrii, o tyle jeszcze trudniej ująć jednoznacznie dorobek redakcji. Wyżej wymienione działy dowodzą niezwyklej zapobiegliwości zespołu redakcyjnego o przedstawienie możliwie wyczerpującej listy spraw, jakie się nagromadziły w wyniku wojny i okupacji, z punktu widzenia nauk medycznych i związanych z nimi pokrewnych dyscyplin.

Wyodrębniający się, bardzo wymowny charakter ma dział I zatytułowany *Zagadnienia polityczne, lekarsko-prawne, filozoficzno-etyczne*. Jest on ważny również ze względu na liczbę publikacji (50 pozycji). Świadczy bowiem o właściwym trak-

towaniu problematyki badawczej zeszytów zarówno z punktu widzenia naukowego, jak i moralnego.

Dział ten wiąże się w inny sposób z działem XVI pt. *Zagadnienia odszkodowań i orzecznictwa*. Jeśli połączyć problematykę tych dwóch działów, naukowo-polityczną i społeczno-prawną, widoczne jest, że redakcja potrafiła w czasopiśmie typowo naukowym połączyć bardzo złożone sprawy ludzkie i narodowe w jedną całość.

Dwa inne działy to: *Spisy imienne* (XVIII, 7 pozycji) oraz *Biografie* (XIX, 70 pozycji). W pierwszym z nich chodzi o ujęcie grup więźniów z punktu widzenia wykonywanego zawodu, co jest oczywiście ciekawe dla poznania środowiska więźniów. W dziale tym jednak rejestruje się także składy osobowe komend obozów koncentracyjnych.

W dziale biograficznym, systematycznie prowadzonym, opublikowano 70 dotychczas opracowanych biogramów lekarzy, którzy zginęli w obozach koncentracyjnych, oraz tych, którzy zmarli po wojnie. Zamieszcza się tu także nekrologi tych ostatnich.

Znakomicie wzajemnie się uzupełniającym działem są *Sprawozdania* (XVII, 11 pozycji), *Oceny* (XX, 35 pozycji) i *Bibliografia* (XXI). Z punktu widzenia informacji naukowej mają one wyjątkowe znaczenie. *Sprawozdania* i *Oceny* zawierają kronikę naukową, kronikę wydarzeń dotyczących całości spraw organizacyjnych ruchu kombatanckiego, zarówno w kraju, jak i za granicą, oraz omówienie piśmiennictwa związanego z problematyką zeszytów. Oba działy prowadzone są wręcz znakomicie, pozwalają bowiem zapoznać się w skali rocznej z problematyką badawczo-naukową dotyczącą eksterminacji i martyrologii narodu polskiego oraz z aktualnym stanem organizacji społecznych w kraju.

Do wielkich zalet zeszytów należy bibliografia wewnętrzna, systematycznie prowadzona. Każdy numer zawiera całość dotychczas opublikowanych prac i materiałów, co bardzo ułatwia korzystającym z czasopisma. Tylko rzut oka na zestawienie dorobku piśmienniczego zeszytów od razu daje wyobrażenie o wielkim wysiłku zespołu redakcyjnego.

Jak już wyżej wspomniano, członkowie redakcji często występują na łamach zeszytów jako autorzy. W istocie, z wielkiej liczby piszących zespół redakcyjny wyróżnia się szczególną aktywnością. Należy do nich przede wszystkim Stanisław Kłodziński, który swobodnie porusza się w wielu dziedzinach: pisze z kompetencją o problemach ogólnych referowanych w dziale I, ocenia wyniki badań nad więźniami, pisze na temat relacji obozowych i o eksperymentach zbrodniczych, zajmuje się aspektami historycznymi okupacji i eksterminacji oraz biografistyką.

Antoni Kępiński publikował wiele z zakresu swej dyscypliny, tj. psychiatrii, przedstawiając zagadnienia w szerokim ujęciu, w charakterystyczny dla siebie sposób z wielorakich, rozległych punktów widzenia ludzkiej osobowości. Pisał również artykuły w dziale I, publikował oceny i sprawozdania.

Józef Bogusz, wielce oddany zeszytom, i bardzo zaangażowany kierownik redakcji, ogłasza drukiem sporo materiałów o sprawach medycznych, przede wszystkim jednak zajmuje się historycznymi aspektami eksterminacji i martyrologii, ocenia piśmiennictwo oraz referuje sprawy naukowe w Polsce związane z przedmiotem zainteresowania redakcji. W tym zakresie współpracuje blisko z redakcją historyk krakowski, prof. dr Józef Buszko, przewodniczący Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce.

Jan Masłowski śledzi z godną podziwu pieczołowitością całokształt piśmiennictwa, co znajduje swe odbicie w dziale bibliograficznym zeszytów.

W istocie wszystkich członków zespołu redakcyjnego łączy jedno wspólne zainteresowanie, czemu także dają wyraz w swych opracowaniach i artykułach, mia-

nowicie ujmowanie skutków pobytu w obozach koncentracyjnych z punktu widzenia nauk medycznych — pojętych w tym przypadku jak najszerszej.

Z długiej listy piszących nie sposób podać wszystkich. Warto tu jednak wspomnieć, że na liście autorów figurują nazwiska specjalistów — powszechnie znanych w Polsce naukowców, nie tylko medyków szeregu specjalności, psychologów i psychiatrów, ale także prawników i historyków.

Charakterystyczną cechą zeszytów jest ich nieustanny rozwój tak pod względem redakcyjnym, jak i problemowym. Wyrazem tego są chociażby „rocznicowe” numery, jak dziesiąty czy piętnasty. W ramach tych kilku lat pewne liczby mają tu swą wymowę. Na dziesięciolecie bowiem redakcja wystąpiła z zeszytem 300-stronicowym; wówczas na liście autorów widniało już 189 osób; ogółem przez 10 lat opublikowano 330 prac. Przeciętnie objętość każdego numeru wynosiła ok. 200 stron druku. Jeśli numer 11 liczył 190 stron, 14 — 264, 15 — 240, to najnowszy (16) miał 275 stron.

Ta rozwojowa tendencja jest także miarą wysiłku i dynamiki zespołu redakcyjnego. Wielkim walorem zeszytów jest troska redakcji o jasność, przejrzystość układu materiałów i komunikatywność treści. Wspomniane dwa numery rocznicowe (10 i 15) zawierają wstępną ocenę dotychczasowego dorobku, a każdy numer podaje charakterystykę problematyki publikowanego zeszytu.

W historii kultury znane jest powszechnie zjawisko tworzenia się wokół czasopism wielorakich inicjatyw oraz środowiska twórczego. Mimo wielkich przemian organizacyjnych w kulturze współczesnej, zjawisko to niezmiennie obserwuje się i obecnie. Tak też jest z zeszytami „Oświęcim” krakowskiego „Przeglądu Lekarskiego”. Zespół współpracowników, wielość kontaktów, rozległość zainteresowań oraz społeczne oddanie się Redakcji spowodowało, że właśnie m.in. z inicjatywy krakowskiego środowiska lekarskiego, zrzeszonego w Zbowidzie, zorganizowano w Polsce w ostatnich latach dwa sympozja poświęcone wyłącznie problematyce, którą zajmują się zeszyty. Pierwsze odbyło się w 1968 r., drugie — w 1974 r. w Warszawie. Zostało ono zorganizowane przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. pt. *Skutki biologiczne hitlerowskiej polityki eksterminacyjnej wobec narodu polskiego*.

Oczywiście krąg organizatorów był szerszy; chodzi tu bowiem o lekarzy Zbowidowców, byłych więźniów obozów koncentracyjnych, którzy odgrywają w ogólnopolskim ruchu kombatanckim czołową rolę w zakresie badania fizycznych i psychicznych skutków pobytu więźniów w obozach.

Z inicjatywy zespołu redakcyjnego ukazały się dwa tomy wyboru materiałów, artykułów i opracowań z omawianego tu periodyku pt. *Okupacja i medycyna*. Wydała je „Książka i Wiedza” w 1971 i w 1975 r.; wywołały one szerokie zainteresowanie społeczeństwa.

Zeszyty „Oświęcim” krakowskiego „Przeglądu Lekarskiego” mają też określoną pozycję w czasopiśmiennictwie zagranicznym i w kombatanckim ruchu międzynarodowym. Dowodzą tego kontakty zespołu redakcyjnego z Komisją Medyczną Międzynarodowej Federacji Bojowników Ruchu Oporu (FIR) oraz ze Światową Federacją b. Kombatanatów (FMAC). Świadczą o tym także stałe informacje o zeszytach „Oświęcim” w organie FIR „Mitteilungen der Internationalen Föderation der Widerstandskämpfer zu Medizinischen, Sozialen- und Rechtsfragen”, w kwartalniku „Widerstandskämpfer”, ukazującym się w Wiedniu, oraz uznanie i poparcie dla zeszytów na zjazdach FIR. Dowodem tego także fakt wydania w języku niemieckim, francuskim i angielskim specjalnego tomu wybranych artykułów o zagadnieniach medycznych z tego periodyku.

Redakcja zeszytów skrzętnie odnotowuje każdy ślad zainteresowania się jej pracą w piśmiennictwie polskim. Zapisów takich jest szereg. Mniej natomiast widzimy

ich w polskim czasopiśmiennictwie historycznym. Wydaje się, że zeszyty zasługują na głębsze zainteresowanie w postaci ocen i recenzji tak poszczególnych numerów, jak i całości.

Nie bez wpływu na ten stan rzeczy może być ograniczona współpraca krakowskiego środowiska lekarskiego z historykami II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej w Polsce. Przeglądając bowiem bardzo bogaty rejestr zagadnień — ujmowanych nawet w stałe działy — chciałoby się postulować omawianie pewnych kontekstów polityczno-historycznych. Znajdują one co prawda sporadycznie wyraz w dziale I zeszytów, ale wydaje się, że należałoby je rozwinąć. Byłoby rzeczą słuszną, aby krakowskie środowisko historyków, które ma tak bogaty dorobek w dziedzinie badań II wojny światowej oraz okupacji hitlerowskiej w Polsce, ułatwiło Redakcji dalsze kontakty z historykami całego kraju.

Drugi postulat, jaki się narzuca, to skłonienie właściwych redakcji czasopism historycznych, aby bardziej zainteresowały się samymi zeszytami, jak też niezwykle ważką problematyką w nich zawartą.

Sukcesywna lektura zeszytów wywiera zawsze wrażenie na badaczu II wojny światowej oraz okupacji hitlerowskiej. Niemniej skoncentrowanie uwagi — dla celów recenzyjnych — od razu na 15 zeszytach, to jest na piętnastu latach pracy — lepiej powiedziawszy, wyników tej pracy — wywiera wrażenie niezatarte. Godna podkreślenia jest przede wszystkim koncepcja redakcyjna zapewniająca ogłaszanie drukiem różnorodnych publikacji, tj. od materiałowych, przyczynkarskich do opracowań i artykułów, od analiz do ujęć syntetycznych. W zeszytach prezentowany jest szeroki wachlarz dyscyplin naukowych, co daje możliwość wielostronnego referowania zagadnień.

Moc materiałów analitycznych, opracowań mikrograficznych, wycinkowych, przyczynków — powstałych w wyniku wieloletnich i bardzo specjalistycznych badań, połączonych z wnikliwymi ocenami — pozwala na uzyskanie właściwego poglądu z punktu widzenia nauk medycznych i innych dyscyplin na sprawę fizycznych i psychicznych skutków pobytu w obozach koncentracyjnych czy innych ośrodkach eksterminacji oraz martyrologii.

Zeszyty „Przeglądu Lekarskiego — Oświęcim” są znamienym świadectwem zaangażowania nauki w dociekanie prawdy o latach wojny i okupacji hitlerowskiej. Są one również pięknym świadectwem służby społeczeństwu, potrzebującemu w dalszym ciągu pomocy w zakresie organizowania akcji opieki nad ofiarami wojny i okupacji oraz ustaleń określających wielkość i charakter chorób, jakimi dotknięte są setki tysięcy kombatantów.

Także znamienym jest to, że tę wielką i tyloletnią pracę prowadzą w tak ważnym czasopiśmie ci sami ze środowiska naukowego i lekarskiego, którzy w wojennej i okupacyjnej potrzebie dawali narodowej sprawie dowody bezgranicznej ofiarności, a gdy trzeba było daninę cierpienia, a nawet życia. Dziś — uratowani z zagłady — kontynuują swą działalność naukową i zawodową w imię kombatantkiej solidarności, z pożytkiem dla całego społeczeństwa, co z szacunkiem należy stwierdzić i podkreślić.

Edward Serwański